

ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯ: ಒಂದು ಅವಲೋಕನ

ರವಿಕುಮಾರ ದೇವಪ್ಪ¹

ಸಂಶೋಧನಾ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ

ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ

ಗುಲಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಕಲಬುರಗಿ.

ಪ್ರೊ|| ಶರಣಪ್ಪ ಎಸ್. ಮಾಳಗಿ²

ಪ್ರಾಂಶುಪಾಲರು

ಸರಕಾರಿ ಪ್ರಥಮ ದರ್ಜೆ ಕಾಲೇಜು ಹಾಗೂ ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ಕೇಂದ್ರ

ಮಹಗಾಂವ್ ಕ್ರಾಸ್, ತಾ|| ಕಮಲಾಪುರ,

ಜಿ|| ಕಲಬುರಗಿ.

Article Link: <https://aksharasurya.com/2023/05/ravikumar-devappa-sharanappa-s-malagi/>

ಕಲ್ಯಾಣ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ಮತ್ತು ನಡುಗನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಮುಂದೆ ಶರಣರ ವಚನ, ದಾಸರ ಕೀರ್ತನೆ, ಅನುಭವಿ ಕವಿಗಳ ತತ್ವಪದಗಳು, ನಮಗೆ ನೆನಪು ಮರುಕಳಿಸುವಂತೆ ದಲಿತ ಸಂವೇದನೆಯ ಕಾವ್ಯವು ಹರಿದು ಬಂದಿತು. ನವೋದಯ, ನವ್ಯ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಡು-ನುಡಿ ಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರೀತಿ, ದೇಶಪ್ರೇಮ, ಮಣ್ಣಿನ ವಾಸನೆಯಿಂದ ಕಾವ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಂದರೆ, ದಲಿತ ಕಾವ್ಯವೂ ತಮ್ಮವರಿಗಾದ ಶೋಷಣೆ, ನೋವು, ಅಪಮಾನ, ದೌರ್ಜನ್ಯ, ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ ಮುಂತಾದವುಗಳೊಂದಿಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಉಗಮವನ್ನು ಸಾರಿದ್ದು ಸಣ್ಣ ಕಥೆಗಳೇ ಆದರೂ ಆ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಜನಪ್ರಿಯವಾದದ್ದು ಕಾವ್ಯವೇ. ಕನ್ನಡ ಕಾವ್ಯ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಆಲದ ಮರ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೇರು, ಚಿಗುರು ನಿರಂತರ. ಪರಂಪರೆಯ ಬೇರುಗಳ ಮೂಲಕ ಸತ್ವವನ್ನು ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಪ್ರಸ್ತುತ ವಾಸ್ತವಿಕ ಜಗತ್ತಿನ ತುರಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯೇ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯ. ದಲಿತರು ಅನುಭವಿಸಿದ ಹಿಂಸೆ, ನರಕ-ಯಾತನೆಗಳನ್ನು ಸಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೇ ಅವುಗಳನ್ನು ರಚನಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಾವ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಡುವುದು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಹೋರಾಟದ ಮನೋಭಾವನೆಯನ್ನು ತುಂಬುವುದೇ ದಲಿತ

ಕಾವ್ಯವಾಗಿದೆ.

ದಲಿತ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಲಯಬದ್ಧವಾಗಿ ಹಾಡಿದಾಗ, ಓದಿಕೊಂಡಾಗ ಮಾತ್ರ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯದ ಉದ್ದೇಶ ಸಾಕಾರಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಶತಶತಮಾನಗಳಿಂದ ತುಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದ ದಲಿತರ ನೋವು, ತಳಮಳ, ಸಿಟ್ಟು, ದುರಂತ, ಆವೇಶ, ಆಕ್ರೋಶ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಸಿಟ್ಟನ್ನು ಕಾರುತ್ತಾ, ಅವುಗಳು ಅಕ್ಷರ ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದವು. ದಲಿತರ ದುರಂತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ವಿರುದ್ಧ ಸಿಟ್ಟು, ಅದನ್ನು ದ್ವಂದ್ವ ಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ಅದಮ್ಯ ಉತ್ಸಾಹ. ದಲಿತರ ಅಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಹೆಡ್ಡತನಕ್ಕಾಗಿ ನೋವು, ಬೇಸರ ದಲಿತರನ್ನು ಹೋರಾಟಕ್ಕೆ ಪ್ರಚೋದಿಸುವ ಬಯಕೆ ಕ್ರಾಂತಿಯ ಕಿಚ್ಚನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸುವ ಬಗ್ಗೆ ಅಚಲವಾದ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಮೊದಲಾದವುಗಳು ದಲಿತ ಕಾವ್ಯದ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರೇರಣೆ ಮತ್ತು ವಸ್ತು ಆಗಿದ್ದವು. ದಲಿತರ ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ಆ ಪರಿಸರದ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅನೇಕ ದಲಿತ ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ರೂಡಿಸಿಕೊಂಡರು.

ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ದಲಿತ ಪ್ಯಾಂಥರ್ನ್ ಸಾಹಿತ್ಯ, ತೆಲುಗಿನ ದಿಗಂಬರ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಆಫ್ರಿಕಾದ ಕಪ್ಪು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಜೊತೆಗೆ ಶಿಕ್ಷಣ ಶಿಲ್ಪಿ ಜ್ಯೋತಿಬಾಪುಲೆ, ಶಾಹು ಮಹಾರಾಜ, ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್, ಪೆರಿಯಾರ್ ಮುಂತಾದ ದಾರ್ಶನಿಕರ ಹೋರಾಟದಿಂದ ಕುಡಿದ ಚಳುವಳಿಯ ಪ್ರಭಾವಗಳು ಹಾಗೂ ವಿಚಾರಧಾರೆಗಳು ಸಾಕಷ್ಟು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದವು. ದಲಿತ ಸಂಘರ್ಷ ಸಮಿತಿಯ ಚಳುವಳಿಯ ರೂಪ ಕನ್ನಡ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯ ಮನೆ-ಮನ ಮುಟ್ಟುವಂತಾಯಿತು. ದಲಿತ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಈ ಪ್ರೇರಣೆಯಷ್ಟೇ ಸಾಲಿಲ್ಲ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಡಾ.ಬಿ.ಆರ್. ಅಂಬೇಡ್ಕರ್, ರಾಮ ಮನೋಹರ ಲೋಹಿಯಾ, ಮಹಾತ್ಮ ಜ್ಯೋತಿಬಾಪುಲೆ, ಪೆರಿಯಾರ್ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ, ಮಾರ್ಕ್ಸ್ ಮತ್ತು ಮಾರ್ವೋ ಅಂತವರ ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ಮತ್ತು ತಾತ್ವಿಕ ನಿಲುವುಗಳು ಬಹುದೊಡ್ಡ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟವು. ಸಮಾಜವಾದಿ ಚಳುವಳಿಗಳಲ್ಲಿಯ ಚಿಂತನೆಗಳು ಕನ್ನಡ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಬಹುದೊಡ್ಡ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದವು. ಜೆ.ಪಿ. ಚಳುವಳಿ, ಸಮುದಾಯ ಸಂಘಟನೆಯ ಹೋರಾಟಗಳು, ಬೀದಿ ನಾಟಕಗಳು, ಬಸವಲಿಂಗಪ್ಪನವರ ಬೂಸಾ ಪ್ರಕರಣ, ಬಂಡಾಯ ಚಳುವಳಿ, ಪ್ರಗತಿಪರ ಸಂಘಟನೆಗಳ ಆಂದೋಲನಗಳು, ಕನ್ನಡ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯದ ಶಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದವು.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮತ್ತು ಸತ್ವಯುತವಾದ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ರಾಯಚೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಂಬುದನ್ನು ಮರೆಯುವಂತಿಲ್ಲ. ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ವಚನಕಾರರಿಗೆ, ದಾಸರಿಗೆ, ಅನುಭವಿಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಅನೇಕ ದಲಿತ ಕವಿಗಳ ತವರೂರಾಗಿದೆ. ಬದುಕಿನ ನಿಜವಾದ ಸತ್ವವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಎಂದರೆ ಅದುವೇ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ. ಈ ಭಾಗದ ಅನೇಕ ಕವಿಗಳು ತಮ್ಮ ಬರವಣಿಗೆ ಮೂಲಕ ವೈವಿಧ್ಯಮಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಾ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೆರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಎಪ್ಪತ್ತರ ದಶಕದಲ್ಲಿ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಇಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಪ್ರಗತಿಪರ ಚಿಂತಕರನ್ನು ಬರಹಗಾರರನ್ನು ಚಳುವಳಿಗಳಲ್ಲಿ ನೇರವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಅಪರಿಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಅನೇಕ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಬಂದವು. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲ ಮೂಲ ಕಾರಣ ದಲಿತರ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಶೋಷಣೆ, ಅನ್ಯಾಯ, ದಬ್ಬಾಳಿಕೆ, ಅತ್ಯಾಚಾರ, ಅವಮಾನ, ಅಪಮಾನ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ, ಕೊಲೆ, ಸುಲಿಗೆ, ವರ್ಗಭೇದ, ವರ್ಣಭೇದ, ಅನಕ್ಷರತೆ, ಮೂಢನಂಬಿಕೆ, ಜೀತಪದ್ಧತಿ, ಜಮೀನ್ದಾರಿ ಪದ್ಧತಿ ಇವೆಲ್ಲವು ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹುಟ್ಟಿಗೆ ಪೂರಕವಾದವು.

ಬೋಳಬಂಡೆಪ್ಪ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ದಲಿತ ಕವಿಗಳು ಇವರೊಟ್ಟಿಗೆ ಸೋಮಯ್ಯ ವಲ್ಲಭ, ಆಂಜನೇಯ ಜಾಲಿಬೆಂಚಿ, ವೀರ ಹನುಮಾನ್, ಈರಣ್ಣ ಕೋಸಿಗಿ, ತಾಯರಾಜ್ ಮರ್ಚೆಟಾಳ್, ಬಾಬು ಭಂಡಾರಿಗಲ್, ಅಂಬಣ್ಣ ಅರೋಲಿಕರ್ ಮತ್ತು ಸಿ. ದಾನಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ದಲಿತ ಕವಿಗಳ ಕವನಗಳು ಈ ಭಾಗದ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ದಲಿತ ಕಾವ್ಯದ ರೂಪ ಇನ್ನೂ ಜೀವಂತಿಕೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಾಬೀತುಪಡಿಸಿದೆ.

ಬೋಳಬಂಡೆಪ್ಪ ಅವರು 'ಇದು ಭಾರತ ದೇಶ' ಎಂಬ ಕವನ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿಯೇ ಅತ್ಯಂತ ಭವ್ಯತೆಯೊಂದಿಗೆ ಮೆರೆದಾಡುವ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತ ದೇಶವು ಒಂದಾಗಿದೆ. ಈ ದೇಶವು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕವಾಗಿ, ಸಾಹಿತ್ಯಿಕವಾಗಿ ತುಂಬಾ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಇಂತಹ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಕುತಂತ್ರದ ಬುದ್ಧಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಾರತ ಭವ್ಯ ಪ್ರದೇಶ

ನೋಡಲೇ ಈಶ ಹರಡುವ ದ್ವೇಷ

ಗಾಂಧಿ ಗಳಿಸಿದನು ಅಂದು ಸ್ವಾತಂತ್ರವನು
 ಮನುಜ ಮಾಡುವನು ಇಂದು ಕುತಂತ್ರವನ್ನು
 ಸಭ್ಯತೆಯು ಇನ್ನಿಲ್ಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಇಂದಿಲ್ಲ
 ಜನರಲ್ಲಿ ಜಾಗೃತಿ ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲ.....||

ಈ ಕವನದ ನುಡಿಯಲ್ಲಿ ಬೋಳಬಂಡೆಪ್ಪ ಅವರು ಭವ್ಯ ಭಾರತ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ದೇಶದ ಬಗೆಗೆ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ. ಭಾರತ ದೇಶವು ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳ ಆಧಾರವಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಸಂಪತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣು ಬಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆಗಮಿಸಿ ತಮಗೆ ತೋಚಿದ ಎಲ್ಲ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಸಂಪತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕರಗಿ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಭವ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಇಂದು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮರೆತು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯೊಂದಿಗೆ ಬಾಳುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಧರ್ಮ, ಜಾತಿ, ಮತ, ಪಂಥ, ವರ್ಗ, ವರ್ಣ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಭಾವ ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪರಸ್ಪರ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರು ಕೆಸರೆರಚುವ ಕಾಯಕದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನರಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಾರುತ್ತಾ, ಬದುಕನ್ನು ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು ದುರಂತವೇ ಸರಿ. ಮಹಾತ್ಮ ಗಾಂಧೀಜಿ ಅವರು ಭಾರತ ದೇಶವನ್ನು ಬ್ರಿಟಿಷರಿಂದ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಲು ಸತ್ಯ, ತ್ಯಾಗ, ಅಹಿಂಸೆಗಳ ಮೂಲಕ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟು ಹೋದರು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ತ್ಯಾಗದ ಸಂಕೇತವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರವನ್ನು ಮನುಷ್ಯ ತನ್ನ ಸ್ವಾರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ, ವೈಯಕ್ತಿಕ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ, ತನ್ನ ಒಳಿತಿಗಾಗಿ, ಕುತಂತ್ರದಿಂದ ಈ ದೇಶದ ಸ್ವತಂತ್ರವನ್ನು ಹರಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾತ್ರ ಬಹು ಬೇಸರ ಸಂಗತಿ. ಗುರು-ಹಿರಿಯರನ್ನು ಕಂಡರೆ ಭಯ, ಭಕ್ತಿ ಎಂಬುದು ಸಹ ಇಲ್ಲ. ಈ ನೆಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ಮರೆತು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಮಾರು ಹೋಗಿ ನಮ್ಮ ಸಭ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಭಾಷೆ, ನಡೆ-ನುಡಿ, ವಿಚಾರ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಉಡುಗೆ-ತೊಡುಗೆ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿ ಕೇವಲ ಕ್ಷಣಿಕ ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ಹಾತೊರೆಯುತ್ತಾ, ಜೀವನವನ್ನು ಸಾಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಕಳವಳಕಾರಿ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಮನುಷ್ಯರ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಅನ್ಯಾಯ, ಶೋಷಣೆಗಳ ವಿರುದ್ಧ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವಂತಹ ಕನಿಷ್ಠ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಜನರಲ್ಲಿ ಮೂಡಬೇಕೆಂದು ಆಶಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಸೋಮಯ್ಯ ವಲ್ಲಭನವರು 'ಪಾರಿವಾಳ', 'ನಾಟ್ಯಮಯೂರಿ' ಎನ್ನುವ ಕವನ ಸಂಕಲನಗಳು ಮತ್ತು 'ಏಡಿಗಳು' ಎಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯನ್ನು ಸಹ

ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಅಜ್ಞಾನ ಅಂಧಕಾರ ಮುಸುಕಿನಲ್ಲಿ
ಆರ್ಥಿಕ ಭದ್ರತೆಯ ಕೆಸರಲ್ಲಿ
ಬಿದ್ದು ಒದ್ದಾಡಿ ಬಡ್ಡಿಯಲ್ಲೇ ದುಡಿದು

ದುರ್ದುರ್ದಯಲ್ಲಿ ಬಳಲಿ ಬಾಳುವಂತ ಆ ಭಾಗ್ಯರಿಗೆ ಆನಂದ ಭಾಷ್ಯ ನೀಡಿದೆ.

ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಬದುಕನ್ನು ಕಾಲ್ಪನಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡದೇ, ವಾಸ್ತವಿಕ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದಾರೆ. 1976ರಲ್ಲಿ ಅಂದಿನ ಪ್ರಧಾನಿ ಇಂದಿರಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ತುರ್ತು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಘೋಷಿಸಿದರು. ಇಂತಹ ಸ್ವತಂತ್ರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ನಿರಂಕುಶ ಪ್ರಭುತ್ವ ಸಲ್ಲದು ಎಂದು ಅನೇಕರು ವಿರೋಧವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದರು. ಆದರೆ ಕವಿ ಸೋಮಯ್ಯ ವಲ್ಲಭ ಅವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ತುರ್ತು ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ಮೆಚ್ಚಿಕೊಂಡರು. ಇಂದಿರಾ ಗಾಂಧೀಜಿಯವರು ಕೇವಲ ಬಾಯಿ ಮಾತಿನ ಅನುಕಂಪವನ್ನು ತೋರದೆ, ತಮ್ಮವರಿಗಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಹಾಯ ಸಹಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಾತು ಮತ್ತು ಕೃತಿಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ಅಳಿಸಿದವರು. ಆದರೆ ಇಂದಿರಾಗಾಂಧಿ ಅವರಿಂದ ಸಹಾಯ ಪಡೆದವರು ಅದನ್ನು ಸದುಪಯೋಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ ಎಂಬ ಆಶಯವು ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಸೋಮಯ್ಯ ವಲ್ಲಭ ಅವರು ತಮ್ಮ ಕವಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ದಲಿತರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಅನಾವರಣಗೊಳಿಸುತ್ತಲೇ, ದಲಿತ ಪರ ಚಿಂತನೆ, ನೋವು, ಅವಮಾನ, ಪ್ರತಿಭಟನಾ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಆಂಜನೇಯ ಜಾಲಿಬೆಂಚಿಯವರು 'ಕೆಂಪು ರೆಕ್ಕೆಯ ಹಕ್ಕಿ' ಎಂಬ ಕವನ ಸಂಕಲನವನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ತಾನು ಕಂಡ ಜೀವನದ ಅದೆಷ್ಟೋ ಅನುಭವಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ ನಡೆದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಕವಿತೆಯ ವಿಷಯ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. 'ಕೆಂಪು' ಎನ್ನುವ ಪದವೇ ಇಲ್ಲಿ ಬಂಡಾಯ ಪ್ರತಿಭಟನೆ ಎನ್ನುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಮೂಡಿ ಬಂದಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಅಜ್ಜ ಈಗ ನೀ ಇದ್ದಿದೆ' ಎನ್ನುವ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ

ಹರಿತ ಕುಡುಗೋಲಿಗೆ ಜೋಳದ ದಂಟಾಗಿ
ಮೆಟ್ಟುವ ಕಾಲಿಗೆ ಮೆಟ್ಟಲಾಗಿ
ಕೊಳಚೆ ರಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಮರೆದು ಬಾಳಿದ ನೀನು

ಒಮ್ಮೆಯಾದರೂ ಬೆಂಕಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಉಪ್ಪಾದೆಯಾ?
 ಅಂದು ನೀನು ಮಾಡಿದ ತಪ್ಪಿಗೆ ನಮಗೆ
 ಬಾವಿಯ ನೀರು ತುಂಬಲು ಬಿಡರು
 ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕಪ್ಪೆ, ಹಾವು, ಮೀನು
 ಮಲಮೂತ್ರ ಮಾಡಿ
 ಮಜಾದಿಂದ ಆಡುವುದು ಕಂಡು ನಾವು
 ಯಾಕಾದರೂ ಹುಟ್ಟಿದವು ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ದಲಿತರ ಮೇಲೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮೋಸ, ವಂಚನೆ, ಅನ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಕಂಡ ಕವಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಜ್ಜನವರನ್ನು ಮುಖಾಮುಖಿಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬದುಕು ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಹೊಂದುವುದರ ಬಗೆಗೆ ಈ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಬಗೆಗೆ ಕವಿಗೆ ಆಕ್ರೋಶ, ಆವೇಶ ಮತ್ತು ಸಿಟ್ಟಿದೆ. ಕವಿತೆಯ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಕವಿಗಳು ದಲಿತರ ಬದುಕಿನ ಬಗೆಗೆ ಆಶಾಭಾವನೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ವೀರ ಹನುಮಾನ್‌ರವರು 'ಮೂಕದನಿ' ಎಂಬ ಕವನ ಸಂಕಲನವನ್ನು ಹೊರ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕವನದುದ್ದಕ್ಕೂ ಇವರು ಸಾಮಾಜಿಕ ಕಳಕಳಿ, ಸೌಹಾರ್ದತೆ, ಪರಿಸರ ಪ್ರೇಮ, ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವರು ತಮ್ಮ 'ಮಾನವತೆಗೆ ಅವಹೇಳನ' ಎನ್ನುವ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ

ಮತ್ತೆ ದಲಿತರ ದಹನ
 ಮಾನವತೆಗೆ ಮತ್ತೆ ಅವಹೇಳನ
 ಅಂದು ಬಿಹಾರದ ಬೆಳ್ಳಿ
 ಆಂಧ್ರದ ಕಾರಂಚೇಡು
 ನೆನ್ನೆ ತುಮಕೂರು ದಾಸನಪುರ
 ಇಂದು ಕೋಲಾರ ಕಂಬಾಲಪಲ್ಲಿ
 ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೋ... ಎಂದೆಂದಿಗೂ
 ದಲಿತರ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಗೆ ಬಲಿ.....||

ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇಂದಿನ ಆಧುನಿಕ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಮೇಲ್ವರ್ಗವು ಕೆಳವರ್ಗದ ಮೇಲೆ ನಿತ್ಯ ನೂತನವೆಂಬಂತೆ

ನಿರಂತರವಾಗಿ ಶೋಷಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಸಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಈ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ದಲಿತರು ಬದುಕುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇಶದ ಉದ್ದಗಲಕ್ಕೂ ಕೇವಲ ದಲಿತರೆ ಮಾತ್ರ ಶೋಷಣೆಗೆ ಒಳಗಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ನೋವಿನ ಸಂಗತಿ. ಮನುಷ್ಯ ಮನುಷ್ಯರಾಗಿ ಬದುಕುವುದನ್ನು ಮರೆತು ಅಮಾನವೀಯವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ, ಮೃಗೀಯ ವರ್ತನೆಯನ್ನು ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ದುರಂತವೇ ಸರಿ. ಹಾಗಾಗಿ ದಲಿತರ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಇಂತಹ ಅನ್ಯಾಯ ಶೋಷಣೆಯ ಘಟನೆಗಳು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಈ. ಎನ್. ಕೋಸಗಿಯವರ 'ಬನ್ನಿ ಸ್ವಾಮಿ ಬನ್ನಿ' ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ

ದಲ್ಲಾಳಿಗಳಿಂದ ದಲ್ಲಾಳಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ

ದಾರಿದ್ರ್ಯವು ವಿನಿಮಯವಾಗುತ್ತಲೇ

ಮಾಸಿ ಹೊಸ ಹೊಸ ಯೋಜನೆಗಳ ನಡುವೆ ಸಿಲುಕಿದೆ.....||

ಈ ದೇಶದ ಅದೆಷ್ಟೋ ಅನೇಕ ಶ್ರಮಜೀವಿಗಳು ಬೆವರನ್ನು ಸುರಿಸಿ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ನೆಮ್ಮದಿಯಿಂದ ಬದುಕಬೇಕೆಂದರೆ ದಲ್ಲಾಳಿಗಳ ಕಾಲಿಗೆ ಸಿಕ್ಕು ಕಾಲ್ಚೆಂಡು ಆಗಿ ದಲಿತರ ಬೆವರಿನ ಮೇಲೆ ಶ್ರೀಮಂತರು ಕಾರು ಬಂಗಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ದುರಂತವೇ ಸರಿ.

ಬಾಬು ಭಂಡಾರಿಗಲ್ ಅವರ 'ನನ್ನದೊಂದು ಬಯಕೆ' ಎಂಬ ಕವಿತೆಯಲ್ಲಿ

ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ

ನಿಮ್ಮಿಂದ

ಒದಿಸಿಕೊಂಡು ಒದಿಸಿಕೊಂಡು ಸಾಕಾಗಿದೆ

ಅದಕ್ಕೆ

ಒಂದು ಸಲ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ

ಏಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಹಾಗೆ

ನಿಮ್ಮ

ಕುಂಡಿ ಮೇಲೆ ಝಾಡಿಸಿ

ಕತ್ತೆಗೆ ಒದ್ದ ಹಾಗೆ

ಒದೀಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಯಾಗಿದೆ

ಅಷ್ಟೇ.....||

ದಲಿತರು ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಮೇಲ್ವರ್ಗದವರಿಂದ ಶೋಷಣೆಗೊಳಗಾಗಿ ಅವರಿಂದ ಒದಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾನಸಿಕವಾಗಿ ಅಪಮಾನ ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಸಾಕು. ನಮಗೆ ಸಂವಿಧಾನದಿಂದ ಸಮಾನತೆ ಸಿಕ್ಕಿದೆ. ಇದರ ಸಹಾಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ದೈಹಿಕ ಅಲ್ಲೆ ಮಾಡಿದ, ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದ ಅವಿವೇಕಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಒಂದು ಸಲ ಕತ್ತೆಗೆ ಒದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಒದೆಯಬೇಕೆಂದು ಆಸೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು ತುಂಬಾ ಮಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನೇ ಖಡ್ಗದ ಹಾಗೆ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ ಬಾಬು ಭಂಡಾರಿಗಲ್.

ಅಂಬಣ್ಣ ಆರೋಲಿಕರ್ ಅವರ 'ಸಾವಿತ್ರಿಬಾಯಿ ಪುಲೆ' ಕವನದಲ್ಲಿ

ಬಡತನ - ಸಿರಿತನ ಕೊನೆಯಾಗಲೆಂದವ್ವಾ,
ಮೇಲು - ಕೀಳು ಎಲ್ಲಾ ಮೋಸವೆಂದೆಯವ್ವಾ
ಹೆಣ್ಣು - ಗಂಡು ಒಂದೇ ನಾಣ್ಯವೆಂದೆಯವ್ವಾ
ಬೇದ - ಭಾವಗಳೆಲ್ಲ ಬೇಡ ನಮಗಂದೆವ್ವಾ
ಪ್ಲೇಗ್ ಮಾರಿಗಿಂತ ಜಾತಿ ಮಾರಂದೆವ್ವಾ
ಜಾತಿ ವಿನಾಶವ ನೀ ಬಯಸಿದೆವ್ವಾ.....||

ಅಂಬಣ್ಣ ಅವರ 'ತ್ಯಾಗಜೀವಿ' ಜನಾಧಿಕಾರದ ಗೀತೆಗಳು ಎಂಬ ಕವನ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಈ ಕವಿತೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಡತನಗಳು, ಸಿರಿತನಗಳು ಕೊನೆಯಾಗಬೇಕು. ಮಾನವರಲ್ಲಿರುವ ಮೇಲು-ಕೀಳು ಎಂಬ ಭಾವನೆ ತೊಡೆದುಹಾಕಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಬದುಕಬೇಕು. ಹೆಣ್ಣು-ಗಂಡು ಎಂದು ಭೇದ ಭಾವಗಳನ್ನು ಮಾಡದೇ ಇಬ್ಬರು ಒಂದೇ ನಾಣ್ಯದ ಎರಡು ಮುಖಗಳಂತೆ ಇರಬೇಕು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿ ಧರ್ಮದ ಭೇದಭಾವವನ್ನು ಮರೆತು ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನತೆಯಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಜಾತಿ ಎಂಬುದು ಮಾನವನನ್ನು ನುಂಗು ಹಾಕುವ ಪ್ಲೇಗ್ ಎಂಬ ಮಹಾರೋಗಕ್ಕಿಂತ ಅಪಾಯಕಾರಿ ಎಂದಳು. ಜಾತಿ ಎಂಬ ವಿಷ-ಬೀಜವನ್ನು ಬುಡಸಮೇತವಾಗಿ ಕಿತ್ತು ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿದಳು ತಾಯಿ ಸಾವಿತ್ರಿ ಬಾಯಿಪುಲೆ ಅವರು.

ಸಿ. ದಾನಪ್ಪ ನಿಲೋಗಲ್ ಅವರ 'ನೆತ್ತರದ ಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತೆತ್ತಿದ ಹಾಡು' ಕವನ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವಿತೆ ಇಂತಿದೆ.

ಬಹುಜನರೇ ಒಂದಾಗಿ
 ಇಂದಾದರೂ ಮುಂದಾಗಿ
 ಅಧಿಕಾರ ಹಿಡಿಯಲು ಒಂದಾಗಿ ಸಾಗಿದರೇ
 ನಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಪಾಲು ಸರಿಯಾಗಿ.....||

ದಲಿತರ ಸಂಖ್ಯೆ ತುಂಬಾ ಬಹಳ ಇದೆ. ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಹುಜನರಾದ ನಾವು ನಮ್ಮ ಹಕ್ಕುಗಳಿಗಾಗಿ ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನಮ್ಮಲ್ಲಿರುವ ಬೇಧ ಭಾವವನ್ನು ಮರೆತು ಒಂದಾಗಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಸಾಗಬೇಕು. ಅಧಿಕಾರ ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಸಿಗುವವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ಈ ಬಾಳು ಬೆಳಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಪಾಲು ನಾವು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಒಂದಾಗಿ ಐಕ್ಯತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಒಗ್ಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬಲವಿದೆ ಎಂಬಂತೆ ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಬದುಕಿಗಾಗಿ ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಒಂದಾಗಿ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ಗುರಿ ಉದ್ದೇಶಗಳು ಈಡೇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಆಶಯ ಇಲ್ಲಿದೆ.

ತಾಯರಾಜ್ ಮರ್ಚೆಂಟ್ಸ್ ಅವರ 'ಸಾವು ಮತ್ತು ನಾನು' ಎಂಬ ಕವನ ಸಂಕಲನದಲ್ಲಿ 'ರಾಜಕಾರಣಿ' ಎಂಬ ಕವಿತೆ ಹೀಗಿದೆ.

ಹಳ್ಳಿ ಗೊಡ್ಡು
 ದಿಲ್ಲಿಗೆ ಕೊಳ್ಳಿ ಹಜ್ಜಿ
 ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ
 ಹಣ ಬಾಚಿತು

ಒಮ್ಮೆ ರಾಜಕಾರಣಿಗಳು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರೆ ಅವರು ಹಳ್ಳಿಯಿಂದ ದಿಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ತಮ್ಮ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿಕೊಂಡು ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟು, ಕೋಟಿ ಕೋಟಿ ಹಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆ ಮೂಲಕ ಅವರು ಹಣ, ಆಸ್ತಿ, ಅಂತಸ್ತು, ಸಂಪತ್ತು, ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಮೆರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಆಶಯ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಅಡಿ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು:

1. ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಡಾ. ಎಂ. ಆರ್. ಚಲವಾದಿ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ, 50 ಮತ್ತು 51.
2. ಬಂಡಾಯ-ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಡಾ. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 31.
3. ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯ, ಡಾ. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ, ಎಸ್. ಸುಜ್ಯಾತ್, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 2, 3 ಮತ್ತು 4.
4. ಕತ್ತಲ ಲೋಕದ ಕಾವ್ಯ, ಈರಣ್ಣ ಕರುನಾಡಕರ್, ಪುಟ ಸಂಖ್ಯೆ 32 ಮತ್ತು 35.

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು:

1. ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಡಾ. ಎಂ. ಆರ್. ಚಲವಾದಿ, ಸಾಕ್ಷಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ, ಹುಮನಾಬಾದ್, ಬೀದರ್, 2010.
2. ಬಂಡಾಯ-ದಲಿತ ಸಾಹಿತ್ಯ, ಡಾ. ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಬಿಳಿಮಲೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು, 2005.
3. ಹೈದ್ರಾಬಾದ ಕರ್ನಾಟಕ ದಲಿತ ಕಾವ್ಯ, ಡಾ. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ, ಎಸ್. ಸುಜ್ಯಾತ್, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಗುಲಬರ್ಗಾ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಕಲಬುರಗಿ, 2014.
4. ಕತ್ತಲ ಲೋಕದ ಕಾವ್ಯ, ಈರಣ್ಣ ಕರುನಾಡಕರ್, ಪತಿಭಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ರಾಯಚೂರು, 1988.